

Jan Szczepański: *Sprawy ludzkie*. (Lidské záležitosti.) Czytelnik, Warszawa 1980, 292 str.

Jméno polského profesora Jana Szczepańskiego patří k nejvýznamnějším mezi současnými marxistickými sociology. Jeho dílo podstatně ovlivnilo formování i naší marxistické sociologie počátkem 60. let; byly to právě jeho dvě práce — *Základní sociologické pojmy* (NTL, Praha 1966) a *Sociológia* (VPL, Bratislava 1967) — které sloužily a částečně dodnes slouží jako první učebnice obecných základů i dějin oboru pro naše nastupující sociologické adepty. Jan Szczepański byl jedním z hlavních představitelů oné nové vlny, kterou se socialistická sociologie po letech odmlky vehementně přihlásila o slovo na světovém fóru; a protože i jeho zásluhou to byl hlas výrazný, seriózní a neodvolatelný, stanula právě jeho osoba na několik let dokonce v čele nejvyšší světové Mezinárodní sociologické asociace. Mezi poctami a uznáními, kterých se Szczepańskému za jeho dílo dostalo, byl v té době i čestný doktorát naší fakulty.

V průběhu 70. let se Szczepański začal s plnou energií věnovat plnění významných státně politických funkcí ve své vlasti; byl mj. v čele vládní komise, tvořící novou koncepci školství, výchovy a osvěty Polské lidové republiky. Dlouhá a těžká nemoc ho na několik roků z politického i vědeckého dění vyřadila; a je svým způsobem ironií osudu, že když po jejím zdoání opět v sobě nachází sílu k nové tvorbě, stojí jeho země prakticky už na samém prahu hluboké společenské krize, jejíž následky dodnes překonává. Přestálá choroba i nastávající údobí třídně politických konfliktů, které Szczepański tuší a kterému už nijak nemůže zabránit — to jsou podle mého názoru dva hlavní vnější motivy, které stojí u zrodu jeho prozatím posledního díla, nazvaného prostě *Lidské záležitosti*.

Čtenář, který by neznal všechny uvedené okolnosti, by byl nesporně novou Szczepańského práci překvapen a částečně dokonce — proč to neřici — i zklamán. Sociolog světového jména v ní totiž hranice své vědy opouští; tématem jeho knihy (nebo zůstaňme raději u autorova pojmenování díla jako „výboru esejů“) se stalo nejsoukromnější nitro člověka, nazírané nadto nikoli zevně a ze sociálních hledisek, nýbrž naopak zevnitř, od subjektu samého. Je to podle autora jakýsi protějšek vnějšího lidského světa: „Lidský svět poskytuje uznání ve dvou základních sférách: uznání pro velikost ve sféře přetváření světa vnějšího, jež je měřena výtvořivostí techniky, politiky a ekonomie, a ve sféře tvořivosti ve světě symbolů, idejí, hodnot, pojímaných jako projev velikosti lidského vnitřního světa. Tyto eseje chtějí vyjádřit ideu velikosti ve světě, o němž druzí nevědí, a v němž proto neexistuje ani uznání, ani odsouzení.“ Je to svět „za činnostmi a tužbami“, svět čistě individuality a nikoli „odrazu lidí a věcí“; a autor jej nechce nazírat nejenom ani sociologicky, nýbrž ani psychologicky či filozoficky. Jak tedy?

Pokusme se přiblížit Szczepańského přístup tezemi jednoho z esejů, nazvaného „Osamocení a samota“. Autor nejdříve oba pojmy odlišuje: „Osamocení je nedostatkem kontaktů s jinými lidmi i se sebou samým; samota je naopak výhradním obcováním se sebou samým, je koncentrací pozornosti na záležitosti vlastního vnitřního světa.“ A zatímco osamocení odsuzuje, samotu chápe jako životní nutnost, umožňující „nalézání sebe“, „návraty ke zřídům“ životní síly a možnosti konání ve vnějším světě. „Pouze v samotě mohu změřit svou činnost ve vnějším světě skutečnou, vlastní mírou. V takovém smyslu také rozumím slavnému výroku Pythagora, že člověk je mírou světa.“ A dále: „Co je tedy plný život? Je to stejně intenzivní žítí v obou sférách či světech. Není možné vnést plný přínos do vnějšího života při současné projekci vnitřní prázdnoty. Není možné opanovat vnější svět bez opory ve vnitřní autonomii.“ Atď. atď.

Podobně autor uvažuje o dalších kategoriích lidského vnitřního světa a nazývá podle nich ostatní své eseje: Utrpení, Obráz sama sebe, Víra, Únava, Lhostejnost, Moudrost, Naděje a zklamání, Stáří, Osud apod. Vnitřní svět je pro člověka útočištěm ve chvílích bolesti, krizí, proher ve světě „vnějším“; autor v něm odvrhuje filozofii, psychologii i sociologii (a konečkonců zejména historii) právě proto, že to jsou nástroje „světa vnějšího“, zatímco vnitřní svět „... vyjadřuje to, co je základem mé individuality, mé osobnosti jako výtvořivou výjimečného a neopakovatelného v tomto světě“. Právě někde zde pravděpodobně také spočívá hlavní slabina Szczepańského úvah; není třeba zakrývat, že knihu „*Sprawy ludzkie*“ záhy po jejím vydání chtěli někteří odpůrci socialismu v Polsku zneužít coby zdánlivého důkazu odklonu

autora od marxismu a „věci veřejných“ vůbec. Szczepański sám se však od těchto pokusů distancoval jak v samotné knize, tak i mimo ni.

Jakkoli jsou v jednotlivých eseích místa, která jsou z hlediska marxistické teorie osobnosti skutečně problematická (autor sám své úvahy v úvodu poněkud sebeironicky označuje jako „meta-činnost“ a celý jeho přístup by se dal snad nejuvstížeji nazvat „kultivovanou metafyzikou“), diskuse může podle mého názoru postihnout jen míru důrazu, s jakou se zde odděluje „vnější“ a „vnitřní“ svět člověka. Nikde však Szczepański oba světy od sebe neodtrhává, neklade je do absolutního protikladu. A co je ještě důležitější — nikde nevyjadřuje ambice obecné a vskutku vědecky řešit celou navrženou problematiku. Naopak — prezentuje své eseje jako autentické svědectví o úvahách člověka, chorobou i dalšími okolnostmi na čas od „vnějšího světa“ odloučeného. Máme tedy vlastně co činit ani ne tak s novou knihou Jana Szczepańskiego, jako spíše s knihou o Janu Szczepańském.

Z tohoto hlediska je to svědectví nesporně poctivé, moudré a inspirující. A po- učený čtenář se jím probírá tím raději, že dnes už zná i výsledek dočasného sváru autorova vnějšího a vnitřního světa. V době, kdy píšeme tyto řádky, profesor Jan Szczepański opět dává všem svůj intelekt i znovunabyté síly rozvoji své socialistické vlasti. Přejeme si jen, aby mu při plnění významných veřejných funkcí zbyl čas i na další sociologická díla.

Pavel Pácl

Acta Universitatis Carolinae — Geographica XV, 1—2, 1980; XVI, 1980, Supplementum, XVI, 1—2, 1981.

Sociologie si zvykla považovat demografii za sesterský obor do té míry, že je obtížné představit si odborníka-sociologa, který by aspoň jednou za čas nevyhledal publikaci či konzultaci z demografie. Stalo se mezi sociology běžné sledovat časopis *Demografie*, pro některé i ucházet se o publikování v tomto periodiku.

Geografická řada sborníku *Acta Universitatis Carolinae* může pro řadu pracovníků v sociologii znamenat podobně cenný zdroj informací, podobně ozvláštnění, zpřesnění problematiky, rozšíření zorného úhlu v pohledu na realitu. Přispěním odborníků, zabývajících se zejména ekonomickou, regionální geografii i demografií, je profil sborníku značně interdisciplinárně situován. Obsah většiny článků reflektuje socioekonomické souvislosti geografie. Autoři explicitně i implicitně zdůrazňují reálný růst vazeb mezi společenskou aktivitou a přírodou, krajinou, geografickým prostorem.

Trend ke spolupráci se společenskými vědami, posun v chápání předmětu geografie a zejména posun v explikaci geografických jevů je tedy důsledek objektivního vývoje. Faktem ovšem je, že některé postavy geografické vědy tyto tendence pozoruhodně záhy rozeznaly a současně trend vlastně anticipovaly. Máme nyní na mysli výraznou osobnost profesora *Jaromíra Korčáka*. 85. výročí jeho narození je věnováno zvláštní číslo citovaného sborníku (roč. XV, 1980). Jaromír Korčák je vynikajícím odborníkem, imponujícím šíří svého odborného pohledu. Všechny jeho práce svědčí o vzdělání v historii a smyslu pro chápání historické dimenze, o schopnosti sociologické i filozofické kontemplance.

Citovaný sborník, uspořádaný jeho žáky, nás informuje o vědeckém díle profesora Korčáka ve spojení s jeho profesionální dráhou i v širších souvislostech (Pavlík, Z.: *The Scientific Work of Professor Jaromír Korčák*, s. 11—25). V obsáhlé bibliografii, čítající 232 položek, máme možnost přehlédnout impozantní rozměr Korčákovy publikační činnosti.

Neméně zajímavé jsou další příspěvky ve sborníku. Příspěvek Ernsta Neefa — dopis kolegovi Korčákovi *Über Geographie in unserer Zeit* (s. 27—34) se zabývá úvahou, frekventovanou i v současné sociologii, totiž úvahou o limitech statistického ba i v širším slova smyslu matematického uchopení složitých jevů, k nimž patří i geografické systémy. Také Neefův článek je sociologům blízký. Neef konstatuje, že je nezbytné pojat geografii nově tak, aby zkoumala podmínky sociálních procesů